

## Azkue Berri edo Pertzola-ko langintza

---

Azkue-berri zeritzan Pertzolan lantokirik bearrezkoenak –gauzbildegi eraskiña barne delarik– auek ziran: lantegia, burdiñola, bere labe eta sutegiakin, eta bertan gabi-maillutzarrak euren gabioiña deritzan ardatz lodiaren muturrean kokaturik: txapako gabi laua eta kopako gabi biribilla, eta beste txikiago bat, Tomax deitua, denak Amorebieta-Etxanoko Bernakolea izeneko olan bezelako deitura berekoak.

Gabioiñek pago-zurezko enborrak ziran, bai Bernakolean bai Pertzolan, azken onetako txikiena ezik, au aritz-zurezkoa izanik.

Gabioiñek ubideko uretan sartuta eduki oi zituzten, erabilli bearra gertatzen zen arte, iñoiz, urteetan ere bai noski.

Zola berean, eta ur-erretan erdi-estalitakoz bereiz, beste gabia edo olaxua zeritzana zegoen, lantegira eramateko gerturiko ontziak egoten zirena.

Burdinolaz aritzean ainbatetan aitaturiko *boga*, gabioiña mugiarazteko ardatza zan. Bere osakaiak, burnizko uztaiia eta bi burniziri etzanak, beren zepoetan ezarriak, Azkue-Berri Pertzolan, Ibarra, ardie zeritzan egurrean kokaturik zeudenak. Ardie, obradura zolaren azpian zegoen, eta kaldategi parean lurrezkoa zan, lantegikoa berriz karebeltzekoa.

Gabioiñen muturrak ardatz ortzdunarekin lotzen zirenak –ortzei mazokabik deitzen zieten– burnieraskiña zeramatzen, endala deitua, eta endalak erreboitez jotzen zuen aldeari, endalarrie zeritzaion.

Zepoek dormienta batez loturik zijozzen, eta onek burkoa zeritzan zureraskin bat zuen. Burko onen gaiñekaldetik bururdi bat ikus ziteken, arte-zurezkoa bera, ur xirripa baten bidez ezko iraunerazia, orrela ardatzak daramaten pujoia burdinziriarekin elkartzean berotu etzedin. Pujoiak, ardatz mutur bakoitzean bat, arie deritzan burnitzar baten bidez kolpeka sartzen ziran. Arie bi burgoitik zintzilik zegoen kate bateri loturik, eta zortzi gizonen erabiltzen zuten ara ta ona dilindan.

Pertzolak ba zituen bi ardatz bakoitza bere kurpil besozabaldunak eta zurezko ortz edo palak, amar inguru. Ardatz bat olatxuaren serbitzurako eta bestea berriz urtze-lanerako. Maillutzarrak geldiarazteko gabioiñeri ertzetik taketa ezartzen zitzaion goruntz antxean, mazokabidearen kolpea eragoztearren. Ortarako, taketaren lana egiteko, aldabarrak zeritan ol batzuen bidez balizten ziran.

Berriro ere diot, suaroztegi bat gabi txapal eta borobillaren serbitzuan zegoela. Bi sutegi olatxuko burdin lanketarako ziran, eta beste txikiagoa berriz, burnia lantzean gertaturiko akatsak erremediatzeko.

Txapako gabia eta kopako gabia etziran batera lanean aritzen. Suaroztegia bi martineteruek zeramaten, Bernakolean ere izen ber-beroeikin ezagunak. Beste bi martineteruk olatxua zuzentzen zuten, kopako gabi biribilduna, alegia.

Galda edo urketa-lana iristean, Pertzolako lau martineteruek eta laguntzailleek urzulo edo labeaz arduratzen ziran, suaroztegiak eta txapako gabiaz. Gaiñerako egunetan, lau martineteruk laguntzailerik gabe, burnia lantzen zuten, kopako gabian eta olatxuan.

Laguntzailleen kopurua, ikaslez osatua izanik, etzan jakiñekoa izaten. Laguntzailleak sutegi ondoan ikatza jartzen zuten, eta bear izan ezker, baetu ere egingo zuten.

Laguntzaillearen egitekoa zan berebat, kurpil-gaiñera zetorren ura neurtzea, mazokabi deituriko ortzdun ardatzaren bidez, gabioñe mugiaraziz, eta beraz, berari erantsitako gabi maillutzarra abiatzen jarritz. Eginkizun ortarako, laguntzaillea disparoa izeneko agai batez baliatzen zan, eskuleku kakodunez ornitua.

Goitik-berako egur au, beste zearkako batekin elkartzen zan, uraga –urage Amorebieta-Etxanon–, txinboko ataurra iristen zena, lantegiz kanpotik. Laguntzailleak kakotik tiratzen zuten. Elduleku orren bidez neurtzen zuten uraren indarra, eta neurkiña zeritzan egurki baten bidez eramaten zepoari erantsitako zulo batera. Estoldan dauka ur-isurbidea.

Ubideak bi txinbo-zulo zituen bakoitza bere zipotz ur-neurtzailleekin eta beste ainbeste ur-ataka. Konporta aundia, ur-sarrerako, eta beste konporta txikia, uraldi geiegia eragoztearren eta ubidea garbitzeko ere erabiltzen zana, urtean bein, abuztuko leen zazpi egunez edo ta irailaren aurren amabostaldian.

Aipatu dugunez, Azkue-berri edo Pertzola Ibarako lantegian azken urteetan burnigorria, tupikia soilki lantzen zan, ortarako gai bereko ontzi zar baztertutakoz baliatzen zirelarik. Eta berdin diot ainbestetan aipaturiko bizkaitar Bernakolean egiten zenaz, azken aldian beintzat arremanak, sarri, itzez egiten ziran bezeroekin, ontzi zarrak, berriro eskatutako neurri ta moldez tajutua itzuliz.

Burdingorri edo urraida lantzeko ekarriak, aztermiaketa zorrotza pasa bar izaten zuten, ia burnirik, latoirik, estañurik edo olako besterik ba ote zuten jakitearren. Eta orrelakorik agertuz gero, matxarda edo tenazaz esku batekin

eldu, eta besteakin tajaderaz maillu-kolpeka garbi-garbi uzten zuten. Bernakolean ziotenez, kobria apartatu egiten zuten, eztañudun puskak sutegian garbituz. Eginkizun ortarako Ibarren eskulabetxo bat zerabilkiten.

Esandako guziak bete ondoren, burdingorri edo tupikia urtzera jotzen zuten. Aurreko egunez langilleak ala zioten: *biar urtzea diagu*.

Urzulo edo su-labeak metroko ondoa zuen eta larogeita-amar zentimetro zabal. Azkue-berrin ormakontran zegoen, eta alboak itxiak goiko alderaiño, eta or, kebide kanpaia. Burni-txafla ezkerrekaldetik eta bestealdetik arrilluduna. Aurrekaldea berriz, irurogeita amar zentimetro goibera, arrillua buztiñez estalia zuelarik.

Eskubiko orman, labe-maitik zazpi bat zentimetrotara –erdialdean baiño alboetan goraxeago–, tobera bat zuen, eta beronen arraultz itxurazko aoak bi zentimetro zabal zituen eta bat goibez. Tobera au beste sutegietako laurak bezela- burdingorritzkoa zen eta atzealdera zabaltzen zijoan amabost zentimetro alderik-alde irixteraiño.

Pertzolako bost toberen tuberiak beste zabalago batekin elkartzen ziran, turtuki baten bidez, aizeemangaillu bateraiño iristen zelarik. Toberatako aizea paleta baten bidez neurtzen zan, ortarakoxe ain zuzen ziriztuan ezarria eta berari dagokion tuboz ornitua.

Urtze-labea egur-ikatzez mantentzen zuten eta erdian zulo bat zuen berrogeita bost bat zentimetro zituena alderik-alde eta beste ainbeste ondoz.

Landubearreko ziran puskak etziran denak batera sutegira sartzen, baizik eta, suarotzari jardunak erakutsitakoaren arabera, urtze kopuru bateri beste batek jarraitzen zion, eta orrela bein da berriz, lanaldia amaitze arteraiño, ordu ta erdiko labealdia bear izaten zuelarik larogei ta amar burnigorritzko salda lortzeko. Egur-ikatzeko sutauts baetuaz igortzitako kutxaraz ateratzen zan salda sulabetik. Kutxaria burnizko metro bat luzeko kider luzeduna zan, eta Bernakolean kollarie zeritzan.

Burdinorri urtua tupikizko ontzi biribilletan ustutzen zan. Ibarren ba ziran berrogei ta amar neurri ezberdiñekoak eta bizkaitar burdiñolan eun da berrogei ta amarrera iritxiko ziran or nonbait. Lantegi oetan beste lingotera ontziak ere ba zituzten, eta molde auetan lorturiko burdingorria beste iñolako lanke-tarik gabe bere artan saltzen zan.

Moldiak buztin fiñez barrutik igortziak ziran, naiz eta molde txiki batzuk ere izan orrelako buztiñ-axalez jantzi gabeak. Sutauts ori metro erdiko bi mailgañetan ere zabaltzen zuten. Sutautsa urraida-salda moldeari erantsi ez zekion erabiltzen zan, eta berdin burni-txapazko mai gaiñetan salda gorria ixuri etzedin, ortarako mai ertzak koxkadunak zituztelarik.

Moldeetako burdingorria pinportaduna gertatuko balitz, beroiek palarra edo pegakia izeneko pala batekin kentzen zituzten, eta mai gaiñean ezarri. Ondoren baiaz pasa eta urtegian ur-ixuritan uzten zituzten eta *Tomax* zeritzan

gabi txikiaz zanpatzen. Gabi au urtezulotegian ziran bi gabien tartean zegoen; baiña batekoz bestera kokaturik. Beronen eragitea mazokabi bakarrez izanik, besteena baiño makalagoa zan, ardatz bakoitzak lau ortz bai zituen.

Tomax gabi au besteak bezela geldiarazten zuten; aldabarra bat edo biren bidez alegia.

Pinportak garbi gelditzen ziran eta pixkanaka surtara zeramazkiten, lan ontarako burnizko kaxua erabilliz, gai bereko kiderduna.

Baiña jarrai dezagun urraidagintzarekin. Ogei segundutik miñutu batera arteko aldia igaro ondoren –molde neurriaren arabera alegia–, ertzaldeko salda oritzen eta erdialdean gorritzen astean, esan nai du tupikia loditu dela eta sendotu. Orduan, menasta zearo oztutzen utzi gabe, ontzia arauliz burnikia kanporatzen zuten, Bernakolean *pasau* esaten zutena egiñaz. Onela lortzen ziran pastelak zeritzatenak.

Totxo matxarda batez atzirik txapako gabira zeramaten, bertan ongi zanpatua utzirik, talua bezala.

Bereala pastelak delakoak muxarratzen ziran bixarrez –Bizkaian zerze-neu– eta garbitu. Zeregiñ au guraize batekin betetzen zuten –Bernakolean, artasie– zolan kokatua egurrezko mokor bat edo geiagoren bidez. Guraizeak aolde bat mugikorra zuen, metro bat luzekoa, eta olalangilleak zutik esku batekin eragiten zion. Eta oiñaren ondoan pedala zuen guraizak bere egitekoa bete aal zezan. Eginkizun ori amaitzean puskak pixatzen ziran eta lurtean uzten zituzten, bear bezela sailkaturik. Totxo pillak osatzen ziran pixu bereko naiz kidekoekin, eta klarionez markatzen.

Gero berriz, sail bateko pastelak artu eta banaka berotzen zituzten erabat goritu arte. Jarraian kopako gabian pasatzen ziran, txingurea zolatik urbil bai zegoen. Kopako gabia martineteruak erabilli oi zuen aulki baten eseririk, eta bi tenaza kakoturekin eta oiñarekin eragiten zion, arri baten bidez, puska lantzeari zegokionez zerabilkila. Aipatu dugun arri orrek pastela edo totxoaren antza zuen, baiña zabalxeagoan.

Lenengo puxkarekin katillu baten itxura lortuz gero -bere neurriak pastelari zegozkionak ziran-, berorren gain bestea jartzen zan. Ondoren bi pastelak gurazera eraman eta martineteruaren laguntzailleak ertzetako ñabardurak garbitzea egiten zuen arestian esan dugunez, eta bakoitzaren lana burutuz gero, zola gaiñean ezartzen zituen, guraizaren alboan eta bata bestearen gainean.

Martineteruaren *benga* oiuari, zeregin berari jarraitzen zitzaion esandako pastela-gintzan alegia, orrikak edo tenazak eskutik utzi gabe. Betebear ori bukatzean puxka landu guziak berriro pixatzen ziran, ertzetako bixar-moxketan gutxi-asko murriztuak, eta pixu berekoek edo beintzat kidekoek markatu eta sailkatzen ziran, bitatik amabiraiño, arestian esan dugunez.

Gero berriz, sail bateko pastelak, biñaka naiz irunaka –aztuntasunaren arabera– egur-ikatzegaz ongi ornituriko sutegian auspez uzten zituzten, gorri-gorri jarri arte. Une ortan, laguntzailleak, sutegian zeuden bezelaxe eta oizko orrika edo tenazaren bidez, kopako aabiera eramaten zituen.

Lenengo bi edo iru puskak bear ainbat kolpe artu ondoren, bigarrenez maillukatzen ziran, eta kopako gabiak denak aundiagoturik uzten zitun. Esan dugun guzti ori berriro gertatzen zan beste pastelekin ere, zola gaiñean pilloturik zeuden sailleko leen erdiekin. Gero ori bera burutzen zuten beste erdiekin. Alde auetako bati *kara* deitzen zioten eta besteari berriz *madria*, Bernakolean *karie* ta *madrie* zeritzatenak. Madriaren lenengo puska –txunguraren ondokoa– eta kariaren azkenekoa –kopako gabiaren zartadak zuzenean artzen zituztenak– beste aldeak baiño lodiagoak ziran.

Bi sailletan, amabi puskak, eta zenbaki au adibidez jartzen degu, sutegiratzen zituzten, *madria* saillekoek lenbiziko zirela. Goritzen astean sutatik kentzen ziran, olatxua deritzen gabi-maillupera eramanaz. Olatxuan lantzen zituzten puskak beroien barnean *kara* deiturikoeke sartu aal zitezen.

Betekizun ori amaituz gero, kararen alboetako bixar- murrizteari ekiten zitzaion eta *madrienak* barruratzeari, guraize ta eskumailu baten bidez. *Madriaren* azpildura, esan dugunez, kararen puskak segurtatzeko zan. Urrengo, langai guztia berotzen zan eta Olatxuan nai bezelako eitea ematen zitzaion. Sail ontako sutegira eramateari –*berua ematea*– deitzen zitzaion, eta bein da berriz askotan egin zitekean, otzi-lantzeak eskatzen zuen arabera, alegia.

Azken beroaldia eman eta gero, amabi puskako saila arri baten gaiñean kokatzen zuten eta zurezko mazuaz gabian gertaturiko kozkorak leguntzen zizkieten eta *madrien* ertz-alozak ebakitzen, ortarako zolan finkaturiko gurai-zez baliatuz, iru metroko kirtenduna bera, bear zan indarra izan zezan.

Puska landuak tenaza edo marruska baten bidez banatzen ziran zur-mazu baten kolpe-txikika, eta akatsdunak latoiz galdatzen ziran. Ortarakoxe zeukaten sutegi txikia, len esan dugunez, eta langaia bertaratzeko kakuaz baliatzen ziren. Ontzi neurriaren arabera, bost edo amar minutuko berotua emango zitzaion, eta segidan ur-bustiñ askan sartu-atera azkar bat egiten zioten. Aska au azken-aiapatutako sutegitik bertan zegoen eta borobilsamarra zan. Metro bateko goibea zuen, eta metro terdi alderik-alde. Emen lortzen zuten ontziek urraida, tupiki edo burnigorri kolore berezia.

Jarraian murgiltzen zituzten, bana-banaka betiere, ur-laster otza ubidetik zuzenean zetorren arraska batean, eta arpillera moltzo batez igortzirik garbi-garbi gelditzen ziran. Uretatik atera eta eguzkitan legortzen uzten ziran, edo sutegi ondoan bestela, eta zeregiñ au burutuz gero, langai-puskak lantegira eramateko gertu zeuden.

Lantegiko gizona pertzilleak zeritzaten, Bernakoleako obraduran kaldereruak edo errebatidoreak deitzen zitzaientan.

Lantegian ontzigintzaren lantzea otzean egiten zan, naiz eta sail ontako eginkizunetako bati, siniskaitz ba da ere, *berua eman* izenez deitu.

Berua eman deritzaion eginkizuna burutzeko, au da, langaia erabat osatzeko, pertzillea eseritzen zan zankoloka astua zeritzan irurogei ta amar zentimetro gora dun ankabiko zuradi baten gaiñean, eta burdin-agaiaz baliatzen

zan. Palankak -neronek ezagun dudadenez- bi metro luze ditu. Mutur bat txapala du eta bestea berriz eskuadrán, bolaz azkenburutua. Palanka au gainberaka ezartzen zan eta astuak daraman zulo baten zear igarotzen; mutur bat zola gaiñean zuen eta ormaren kontra, eta pertzkilleak, esan bezela, exerita tupiki-ontzia lantzen zuen beste aldean garaikaldetik, egituraz txapala naiz borobilla, lanketak eskatzen zuen arabera.

Berua emate lana osatuz gero, puskak lantegitik ateratzen ziran eta ormaondoko mai gaiñean uzten. Lenengo ontzia ur garbi otzez bustitzen zan, mitriololioa naasiz ontziaren kanpokaldea berotzeko aiñean, eta nasketa onkin garbitua geratzen zan barrutik. Ontzi batekin erabilitako ixurki ori bera, esan bezela, besteakin erabiltzen zan saill osoa amaitu arte, eta zeregiñ ori bukaturik, berunezko ontzian jasotzen zuten, gero, bere garaian, berriro erabiltzearren garbi-indarra galtzerañoko artean.

Aipatu dugun zeregiña amaituz gero, bereala, burdingorria erdoildurik gera etzedin bere balioa erabat galduz, ontzia ur otzetan igaroazitzen zan, eta ura ustuz, ondarrez igortzi bear zan belar-multzo bat zatarpil gisa erabilliz. Ondoren bein berriro uretan garbitzen zan langaia barrutik eta segidan, disdirarazteko alegia, zinta malgu batekin, galtzairuzko orratz zorrotzdun kardaz igortzi.

Gerora, burdingorri landua eguzkitan legortzen zan edo sulabe aurrean, eta lantegira zeramaten, errebatiketa egin zezaioten, berorren bidez puskak sendotuz gaiñera itxura ederragoa artzen bai zuten. Errebatiketa ortarako neurri ezberdiñeko estaka eta burdin-mailluak zituzten. Estaka ori burni-aga bat da txingure borobil antzeko batez burutua, estaka borobilla, edo ta estaka zela deritzana, txapala, zernolako langaia lortu nai zanaren arabera. Estakaren beko muturra zurezko zepotillo baten katigatzen zan, bertan lau arte-zirik sendoki eusten ziotelarik. Zepotillo oek beraz lantegiko zolari gogor finkaturik zeuden.

Pertzkillea, aulki baten jarri eta burnizko mailluz kolpe- txikika burnia lantzen zuan estakan, eta laguntzailleak bere egitekoa betetzen zuen langaipuskak ari eskuratuz. Kontuan izan pertzkilleak zirala lantegiko olagizonak. Azkue-Berri edo Pertzolako lantegian ba zituzten zortzi bat palanka eta amabi-amalau estaka.

Ibarrako Pertzolan langille kopurua etzan beti berdiña. Amaseitik ogeira esan genezake. 1920garrenean bertako olagizonak amazapi ziran.

Langilleburu edo pertzkilleak larruzko mantala jazten zuten bi zerrendakin belauburuak estaltzen zituztelarik eta txonkatilletan bilduz. Zango bealdeak uraidazko naiz burnizko puska baten bidez babesten zituzten.

Urtzaille-lanetan ziardutenek galtza eta alkondara arruntak zeramazkiten eta zango-oiñak mantarrez bildurik. Oiñetako, abarka edo ta zapatak zerabizkiten.

1923 urte inguruan, Azkue-Berriko ofizial edo olanausi baten jorjala lau pepeta eta erreal bi ziran eta laguntzailleak berriz erreal bi gutxiago zortzi orduko lan-aldian.

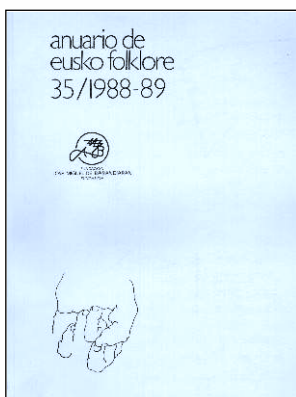
Mutil-nagusien urteburuko jaietan, ardoa eskeitzen zieten bere langilleei. Eta Kalixto Etxanizen alargun zan, Maria Inazia Bereziartuak -lantegitik urbil zen- bere etxera deitu eta kafea eta koñak edo anix kopakin gonbidatzen zituzten, San Inazio bigaramenez.

Bernakolean bi gabi-maillu ziran eta irugarrena, txikiagoa *Tomax* izenez ezaguna, bi martineteru eta bi laguntzaillek erabilliak. Lantegia sei kaldereru edo errebatidoreen ardurapean zegoen. Amorebieta-Etxano obradurako kaldereruak larruzko mantalez jaxten ziran belaunpetaraiño eta tupikizko polaiñak zituzten oiñetan. Burdiñolan urtze-lanean kollarie edo kotxara zerabiltenak, beso, zango eta oiñak mantarrez bilduta gordetzen zituzten sugarrastu besterik egiten etzirenak.

Lanaldi txandak bi ziran: gaueko zortziretatik goizeko bost eta erdiak arte, eta goizeko seiretatik arraltsaldeko seirak arteraño, eguerdiko geldialdiakin noski

Bernakoleako langille-nausi, Jose Antonio Agirre Leundak, eta au dala ba dira irurogei ta zortzi urte, bere langilleak, urtze-lan egunetan bost pezeta geigotzen zien ardotarako, eta zeregiña bukatzean, makallauaz edo aragi gixatuz atsal-apari egiten zuten.

Ubidea garbitzea izaten zenean, emen, lbarran bezela, eta urtean aste bat ortan ematen zutelarik, amarretakoa egiten zuten ogia eta ardoakin, eta gero arraltsaldeko lana zearo burutzean, makallau-jana egingo zuten ardoz lagundurik<sup>1</sup>.



Azkue Berri edo Pertzola-ko langintza / Juan Garmendia Larrañaga. - En : *Anuario de Eusko Folklore*. - Donostia : Eusko Ikaskuntza. - Nº 35 (1988-89), p. 153-176

---

1. Berastegiko Felix Etxeberria. 79 urtedunak emaniko berriek diotenez. Azkue Berriko zurgina 1974ko azaroaren 20an. Seberiano Iriarte (Ibarran). Azkue Berriko martineterua 1972ko uztailaren 18an Emilio Portal Ayestaran (Tolosan), 70 urtedun Azkue Berrin Pertz-gillea 1971eko maiatzaren 13an Eugenio Zubelzu Egia (Ibarrakoa) 68 urtedun-, Azkue Berriko pertzkillea 1970ko apirilaren 21 ean. Karlos Bikandi Olariaga (Amorebieta-Etxanoko Bernabeitia auzokoa), Bernakoleako martineterua, erri bereko Berna auzoan 1975ko apirilaren 1lan.